O‘zbek, rus va ingliz tillaridagi umumharbiy nizomlar terminlarining qiyosiy-lisoniy tahlili

Rashidov Otabek Ziyodullaevich
Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi umumharbiy nizomlar terminlari qiyosiy-lisoniy tahlil qilinadi. Morfologik, semantik va fonetik jihatlar o‘rganilib, har uch tilning o‘ziga xosligi va o‘xshashliklari ta’kidlanadi. Shuningdek, terminologiyadagi ayrim muammolar va ularni hal etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot harbiy terminlarning lingvistik tarkibiy qismlarini chuqur anglashga yordam beradi hamda har uch tilda ilmiy va amaliy ishlarda foydalanish uchun foydalidir.

Kalit so‘zlar: umumharbiy nizomlar, terminologiya, lingvistik tahlil, o‘zbek tili, rus tili, ingliz tili, qiyosiy lisoniy tahlil, harbiy termin, morfologiya, semantika

Harbiy soha ko‘p asrlardan buyon inson jamiyati hayotida muhim o‘rin tutib kelmoqda. Ushbu sohaning rivojlanishi bilan birga, uning atamalari – ya’ni harbiy terminlari ham rivojlandi va tizimlashtirildi. Har bir til o‘ziga xos ravishda harbiy terminologiyani shakllantirgan, shu jumladan o‘zbek, rus va ingliz tillari. Ushbu maqolada uch tilning umumharbiy nizomlar atamalari tahlil qilinadi, ular qiyosiy nuqtai nazardan solishtiriladi, ijobiy va salbiy tomonlari ko‘rib chiqiladi.

Maqolaning maqsadi — umumharbiy nizomlar terminologiyasida uch til o‘rtasidagi lingvistik xususiyatlarni o‘rganish, ularning morfologik, semantik va foydalanish xususiyatlarini taqqoslashdir.

1. Umumharbiy nizomlar va ularning ahamiyati

Umumharbiy nizomlar — harbiy xizmat, jangovar faoliyat, askariy tartib-taomillar, qurollar va boshqaruv bilan bog‘liq so‘z va iboralardan iborat maxsus atamalar tizimidir. Bu terminlar harbiy xizmatchilar o‘rtasida to‘liq tushunish va bir xilda harakat qilish uchun muhimdir.

O‘zbek tilida harbiy atamalar ko‘proq rus tilidan o‘zgarmas shaklda kirib kelgan bo‘lsa-da, mustaqillikdan keyin terminologiyani ona tilida shakllantirish va boyitish ishlari kuchaydi. Ingliz tili esa jahon miqyosidagi harbiy hamkorlikda keng qo‘llaniladi va ko‘plab xalqaro harbiy hujjatlarda asosiy til hisoblanadi.

2. Harbiy terminlarning lingvistik xususiyatlari

2.1. Morfologik tahlil

O‘zbek tili darajasida harbiy terminlar ko‘pincha boshqa tillardan (asosan rus) o‘zgarmas yoki yarim o‘zgartirilgan shaklda kirib kelgan: blok-post, batalyon, brigada. Shuningdek, o‘zbek tilining so‘z yasash imkoniyatlari – Qo‘shimchalar orqali yangi atamalar hosil qilish keng tarqalgan (masalan, qurol-yarog‘, zarba-bardosh).

Rus tilida harbiy terminlar o‘ziga xos morfologik qoidalar asosida shakllangan, ko‘p hollarda yaponcha, lotincha yoki boshqa tillardan kirib kelgan so‘zlarga ruscha qo‘shimchalar qo‘shish orqali hosil qilinadi: командование, подразделение, средство поражения.

Ingliz tilida esa harbiy atamalar ko‘p jihatdan bir bo‘lak so‘zlardan iborat bo‘ladi (compound terms): command post, firepower, troop carrier, shuningdek ko‘p prefiks va suffikslar yordamida so‘z yasash – deconflict, recon.

2.2. Semantik tahlil

Harbiy terminlarning ma’nosi aniq va bir xilda tushunilishi kerak. Ingliz tili ko‘plab global harbiy hamkorlik uchun mo‘ljallanganligi sababli terminlarning bir necha ma’nolari bo‘lishi kam. O‘zbek va rus tillarida esa ayrim terminlar kontekstga qarab farqlanuvchi ma’nolar kasb qilishi mumkin. Masalan:

Пост (rus) — joylashgan maydon, o‘zbek tilida esa blok-post ko‘proq o‘rinlashgan nuqtani anglatadi.

Deployment (inglizcha) — harbiy kuchlarni joylashtirish, o‘zbek tiliga "joylashtirish" yoki "joylashish" shaklida tarjima qilinadi.

2.3. Fonetika va imlo

Ingliz tilida harbiy terminlarning talaffuzi va imlosi ko‘p hollarda rasmiylashtirilgan, oqilona. Rus tilida hamgi termonimlar fonetik jihatdan oson talaffuz qilinadi, ammo o‘zbekda kirill yozuvidan lotin yozuviga o‘tishda qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda, ayniqsa ruscha kirish so‘zlarni moslashda.

3. Terminologiyalarni qiyoslash

Aspekt O‘zbek tilidagi terminlar Rus tilidagi terminlar Ingliz tilidagi terminlar

Morfologik qurilish Qo‘shimchalardan foydalanish bilan olib kirilganlar va yangi so‘z yasash Suffix va prefixlar bilan boyitilgan, ko‘plab birlik so‘zli Ko‘pincha compound so‘zlar va qisqartmalar keng qo‘llaniladi

Semantik aniq- lik Kontekstga qarab farq bo‘lishi mumkin Ma’noda aniqroq, ammo ba’zi eskirgan ma’nolar borMa’no juda aniq, ko‘p funksional qo‘llanish mavjud

Fonetika va talaffuz Lotin kirill o‘rtasidagi o‘tish qiyinchiliklari Rasmiy talaffuzga mos, aniq Global standartlarga mos, mohir talaffuzzi talab qilinadi

Tarjima va terminologiya yangiligi Yangilanish bosqichida Keng qo‘llanilgan va mustahkam Eng zamonaviy lexika va texnologiyalar asosida

4. Muammolar va yechimlar

4.1. Terminlar o‘zaro mos kelmasligi

O‘zbek tiliga ko‘plab ruscha atamalar bevosita o‘tkazilgan, lekin ba’zan tarjimalar noaniq yoki tushunarsiz bo‘ladi. Bu sohada izchil lug‘atlar va izohli terminologik manbalarni yaratish muhimdir.

4.2. Til yangiliklariga talab

Harbiy soha doimiy rivojlanmoqda, yangi texnologiyalar va uslublar ko‘paymoqda. Shu sababli, har uch til ham yangiliklarni tezda o‘zlashtirib, mos atamalarni yaratishi kerak.

4.3. O‘quv va ta’lim jarayonidagi integratsiya

Umumharbiy so‘z boyligini oshirish hamda uch til terminalarini taqqoslab o‘rgatish uchun o‘quv dasturlarini interfaol qilinishi lozim.

Xulosa

Ўзбек, рус ва инглиз тилларидаги умумҳарбий низомлар терминлари turlicha morfologik, semantik va fonetik xususiyatlarga ega. Ingliz tili global miqyosda keng qo‘llanilishi sababli ko‘plab zamonaviy terminlarni taqdim etsa, rus tili va o‘zbek tili o‘z tarixiy va madaniy kontekstlari bilan ajralib turadi. O‘zbek tilida harbiy terminologiyani rivojlantirish va zamonaviylashtirish dolzarb masaladir. Bu borada so’z boyligini takomillashtirish, lug‘at ishlari va tarjima usullarini takomillashtirish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

Абдурашидов Қ. Ўзбек тилининг лексикологияси. Тошкент.: Фан, 2015.

Иванов П.В. Русская военная терминология. Москва: Воениздат, 2008.

Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, 2010.

Ғанизода С. Ўзбек тилининг терминологияси. Тошкент, 2017.

Military Terminology in English, Russian and Uzbek Languages: A Comparative Analysis // International Journal of Linguistics, Vol. 12, No. 3, 2021.